

Nüzhet Sabit Hayat, 8

Asarı (Zuhmet Külliyyatı) +2

Kader M. 1920 / 1338-1340

30 s. Sami Sabit / (Karaman)

Evkaf-ı İslamiye M. (174s.)

s. 2-11 = S. Celâl'in yazısı II. cilt.

Dr. Gustav Lebon,

Ruh-ı Cemaat
müfessirleri Kâzımî M. F. F. F.
Saded. Celâl

Ulucvet M., 1327
285 s.

Hayatta maruz kaldığımız bazı felâketlerin, hatta bütün benliğimizi sarsan acıların, ne kadar büyük olursa olsun, yine zamanla unutulduklarını gördük.

Fakat öyle felâketler oluyormuş ki, mevcudiyetimizde git-tikçe derinleşen boşluklar açıyor, benliğimizi daimi elemlemlerle kemiriyor, ruhumuzu garip bir daüssıla mahzunluğile üzüyor..

Nüzhet'in ölümü böyle bir felâketmiş...

Cehle, hamakata, riyaya, istibdada karşı mücadele açtığımız zamanlar herkesden evvel aklımıza Nüzhet geliyor. İstikbâl için teşkilât projeleri tanzim ettiğimiz saatler mutlaka Nüzhet'i hatırlıyoruz. Kuvvetimizin, cesaretimizin azim ve sebatımızın kâfi gelmeyeceğini his ettiğimiz, istikbâli karanlık gördüğümüz dakikalarda Nüzhet'in o tatlı siması gözümüzün önünde canlanıyor... Bir mektep açmak, bir külliyyat vücuda getirmek, bir gazete veya bir mecmua neşretmek istediğimiz, hülâsa memleketin hayat-ı umumîsine ait herhangi bir mesele mevzuubahs olduğu zamanlar daima Nüzhet'i düşünüyoruz... Kuvvetli ve yüksek bir şahsiyet etrafında toplanmak ihtiyacı hasıl olduğu zaman yine Nüzhet'in eksikliğini his ediyoruz.

Nüzhet'in hayatı, bu yalnız milleti ve insaniyet için yaşayan ve ölen millî kahramanın destanı, bütün riya ve alâyişten arî sade büyüklüğünü ve bütün fecaatle, yalnız pek samimi arkadaşlarının hatırasında yaşayacaktır.. Hasımları, lâkaydlar, o mukaddes ölü hakkında söylediklerimize inanmayacaklar ve inanmak istemeyeceklerdir... Bunlardan musiflerin menfaat ve haset ihtirasları gözlerini bürümemiş olanlar merhumu yalnız ahlâfa bıraktığı bir kaç yüz sahifalık yazılarıyla muhakeme edecekler; diğer garazkârlar ise, buna da lüzum görmeyerek murakabe ve tahkik imkânı olmayan bir takım yalanlarla onu küçültmeğe çalışacaklardır.

Nüzhet'in o kadar mütenevvi, büyüklere melce olan o hari-kulâde zengin şahsiyetinin, yalnız bıraktığı bir kaç yüz sahife ile tanınmasına gönül razı olmuyor... Fakat biz bugün bunları kullanmak mecburiyetindeyiz.. Bu silâhlar ne kadar eksik olursa olsun, ilim ve faziletin ve Nüzhet'in düşmanlarına kat'i darbeleri indirebilmemiz için kâfi derecede sağlamdırlar...

Bu darbeyi indirmek namus ve fazilete sadık kalmış gençler için millî ve insanî bir vazifedir. Çünkü Nüzhet, memleket-te ilim ve faziletin, hak ve vazifenin, millî ve insanî mücadele

2

ve fedakârlığın mücessem timsali idi. Ve Nüzhet'e karşı yapılan her hücum aynı zamanda bütün millete ve bütün insanlığa karşı tevcih edilmiştir demektir.

Gönül istiyor ki, hayatında, Nüzhet'in o samimi ve ateşin hitabelerine sağır kalan, millî vazife fedakârlığa davetlerine derin bir lâkaydî ile mukabele eden gençlik bugün -geç de olsa- bu tarihî vazifesini idrak etsin. Ve memleketin tealisini yalnız gençlerden bekleyen ve son nefesinde "gençler memlekete sahip olunuz, memleketimizi kurtarınız" feryadile terk-i hayat eden bu hakiki Türk uşağının mezarı başında hak ve faziletin galebesi için çalışacaklarına yemin etsinler...

Nüzhet'in hayatını tanıtmak, şahsiyetini yaşatmak.. Bunu biz millî bir vazife telâkki ediyoruz..

Vefatının ikinci seney-i devriyesi münasebetile, şu küçük kitabı bu maksatla neşrediyoruz. İtiraf ediyoruz ki, kâbil olan ve olmayan—bir çok sebeplerden dolayı bu kitap istediğimiz gibi, Nüzhet'e lâyük bir derecede mükemmel değildir. Bunda zamanın, vaziyetin tesirile beraber bazı arkadaşlarımın ümit eylediği derecede kadirşinaslık göstermemelerinin de tesiri olmuştur. Ve bizi en çok müteessir eden bu noktadır.. Fakat ne olursa olsun, bu küçük kitabın geçen sene neşrettiğimiz kitabı tamamlayacağına ve bu suretle Nüzhet'in o lâyemut şahsiyetini daha iyi tanıtmaya hizmet edeceğine kâniyiz..

Bu münasebetle; Nüzhet'in tarihçe-i hayat, âsârı, icraatı, şahsiyeti hakkında esaslı malûmat almak ve arkadaşlarının merhum hakkındaki hatıra ve ihtisaslarını öğrenmek isteyenlere, geçen sene, "Nüzhet Sabit ve Hayatı" ismile neşrettiğimiz kitabı okumalarını tavsiye ederiz. Bu küçük kitapta ise, merhumun siyasiyat, edebiyat ve bilhassa mektepçilik sahalarındaki mütenevvi faaliyetleri ve düşünceleri hakkında sarih bir fikir verecek surette merhumun pek az kimse tarafından tanılan matbu, bilhassa gayr-i matbu eserlerine daha büyük bir yer tahsis ettik.

xx x x x x

Bir çok kimseler diyorlar ki: Nüzhet'in meziyeti nedir ve ne yaptı ki bu kadar göklere çıkarıyorsunuz?

Nüzhet ne yaptı!.

Fakat Nüzhet, bu namütenahi yokluklar memleketinden en faziletkâr ve fedakâr bir varlık olarak yükselen ve yükselten Nüzhet; hakkın ayaklar altında çiğnendiği fikir ve vicdanların en kesif cehalet ve esaret altında boğulduğu bu hâmisiz memlekette, hak ve vazifenin tanınması, ilim ve faziletin hâkim olması, hürriyetin galebesi için, zindanlara ve darağaçlarına rağmen, millî ve insanî va-

3

zifesini her zaman ve her yerde ifa etmiş bir hak ve vazife kurbanıdır. Osmanlı Türkünün tarihinde Nüzhet kadar vatani ve milletini, marazî denilecek derecede şedit ve kıskanç bir aşkla seven, onun terakki ve tealisi için bütün zevklerini, saadetini, hayatını feda eden pek az kimse gösterebilirsiniz.

Nüzhet ne yaptı?

Fakat bu suali [Nüzhet ne yapmadı] şeklinde sormak daha muvafık olur. Çünkü Nüzhet'in, yapmak istediklerinin ancak yüzde beşini yapmakla beraber, memleketin terakki ve tealisi, ilim ve faziletin galebesi için yaptığı şeyler o kadar büyük ve çoktur ki, başka memleketlerde bunlardan yalnız bir kısmını yapmak ebedî bir şöret ve milletin şükranını kazanmak için kâfidir.

Nüzhet ne yaptı?.

Fakat, bütün hakların çignendiği, fikir ve vicdanların satın alındığı, meb'usların ipinden çekilince el kaldıran birer kukla haline girdikleri o meş'um günlerde, hürriyet, hak, kanun, mes'uliyet diye gürleyen ve İttihatçıların beyinde bomba gibi patlıyan ses kimin sesi idi?

"Vazife" gazetesini, bin bir kuşları kim çıkardı?

Terbiyeden anlamayan insanlar elinde adeta bir hapishane haline gelmiş olan Darüşşafaka'yı, hakiki bir şefkat evi, hak ve vazifeye riayet edilir, hür ve insanî bir muhit haline kim getirdi?

İptidai tedarisinde talebe ve muallimler lehine büyük bir inkılâp yapan ve okuma yazma mes'elesini azami bir surette halleden, kelime usulü ile Elifba'yı kim yazdı?

Ana dili, Domuzun rüyası ve bilhassa Kırk beş bin domuz, Tomris'in davası... gibi çocuk ruhunu okşayan ve yükselten ve garp çocuk edebiyatında bile emsaline pek nadir tesadüf edilen bu şaheserleri kim meydana getirdi?

Harp zenginlerinin Bizans'ın son günlerini hatırlatacak derecede sefahat sürdükları, ahalinin ekmek diye çamur yediği ve hükümet-i askeriye istibdadının bütün şiddetle hüküm sürdüğü o meş'um günlerde "Vesika ekmeğiyle Mülakat"ı yazan, zâlimlerin kudurdıkları günlerde "Bugünün Vazifesi"ni ve "Vazife-i İsyân"ı çıkaran genç kimdi?

Milletin en çok muayvenetine muhtaç olduğu ve herkesin külâh kapmakla, cebini doldurmakla meşgul olduğu bir zamanda iâşe gibi bir muhit-i levs ve tezebzüp içine, bile bile kendini atan, ahaliye yarının ekmeğini temin için, uykusundan, rahatından, sıhhatinden feda ederek kırkbeş gün mütemadiyen yorgunluktan bitap düşünceye kadar çalışan, etrafında kasden ikâ edilen bütün müşkülâta rağmen bu memlekette de iş görmek, muvaffak olmak kabil ol-

4
duğunu pek parlak bir surette ispat eden kimdi?

Bütün bunları yapan Nüzhetçi; Fakat tenkit ve itham etmek hayasızlığında bulunanlar Nüzhet'in zulüm ve hamakata karşı tek başına mücadele ettiği zamanlar nerede idiler ve ne yapıyorlardı?

x x x x x

Nüzhet en çok terbiye ve mektepçilik âleminde muvaffak olmuştur. Çünkü bu sahada, haleldar olan menfaatler, siyasiyat sahasındaki kadar büyük ve çok değildi. Fakat maalesef, Nüzhet'in memleketin terbiye âleminde derin izler bırakan bu faaliyetinden pek az kimsen haberdardır. Bunun için biz bu risalede, Nüzhet'in Darüşşafaka'da tesise muvaffak olduğu terbiye muhitinde hâkim olan prensipleri muhtelif vesikalarla ve bilhassa talebelerinin hatıra ve ihtisaslarıyla tesbit etmek istiyoruz...

Bunları okuyanlar Nüzhet'in; -kadirşinas bir muallimenin yazdığı gibi- çocuk dünyasını ruhunun samimi hararetile ısıtan ve aydınlatan, fazilet ve insanlık kanını bütün kudretile damarlarda tutuşturan bir mürebbi ve terbiyeci olduğunu anlayacaklardır; öyle orijinal ve vakt bir terbiyeci ki, bu çorak, nankör, ilim ve fazilete lâkayd memlekette büyük medenî memleketler terbiyecilerinin bile takdir ve hayretle karşılayacakları orijinal tedris ve terbiye usul ve tarzları meydana koymuştur; öyle müstesna bir mürebbi ki maddî ve manevî vesaitten mahrum, her türlü yeniliklere düşman ve mürteci bir muhitte, Avrupa'da ancak "Yeni mektepler" gibi bazı müstesna ve mümtaz muhitlerde, vesait bolluğu içinde tatbik edilen terbiye esaslarını tatbik etmiş, Darüşşafaka'yı miskin, mütebasbıs, seciyesiz insanlar imâl eden bir kışla halinden çıkararak, hür, vazifeperver, faziletkâr gençler yetiştiren mes'ut bir aile muhiti haline koymuştu..

Bu şerait dahilinde muvaffak olmak, elbette Avrupa'nın müterakki ve müteakemül muhitlerinden daha müşküldür. Büyük bir liyakata, fevkâlbeşer bir fedakârlığa muhtaçtır.

x x

Şu yedi sayfada, Nüzhet'in bütün meziyetlerinden, bütün büyüklüklerinden, milleti için yaptığı bütün fedakârlıklardan bahse imkân yoktur. Zaten kitabın en mühim kısmını teşkil eden kendi yazıları, hayat faaliyetine ait muhtelif vesikalar ve talebesinin ihtisasları bu vazifeyi ifa edeceklerdir. Yalnız, umumiyetle kabul edilmiş yanlış bir fikri tashih etmek lüzumunu hissediyorum ki, bu da Nüzhet'in İtilâfçı olmasıdır... Halbuki Nüzhet İttihatçı olmadığı kadar İtilâfçı da değildi. Yani memleketin mukadderatında, şüphesiz yekdiğerinden farklı, fakat herhalde muharrep bir rol oynayan bu iki siyasi fırkanın da

5

hatalarına ve mes'uliyetlerine hiçbir suretle iştirak etmemiştir. Nüzhet'in İttihatçı olmadığını isbata hacet yok...İtilâfçı olmadığına en büyük delil ise, İtilâf hükûmeti mevki-i iktidarda iken, İaşede barınamamasıdır..memlekette Meşrutiyetten beri intişar eden gazeteler arasında en temiz ve lekesiz ve en muhterem bir mevki işgal eden "Vazife" gazetesini takip edenler pek âlâ bilirler ki, Nüzhet, bu iki fırkanın da yaptıkları iyi ve hayırlı icraatı -hangi fırka tarafından yapıldığını nazar-ı itibara almayarak- takdir etmiş ve ikisinin de fenalıklarını, hatalarını, mes'uliyetlerini, rezaletlerini meydana çıkarmış, yanlış icraatlarını bilâ rahm tenkit etmiş ve bilhassa bu tenkitlerini, siyasi ve şahsî gazez ve menfaatler gözetererek veya sırf hasmını mağlup etmek zevki için değil, belki memleketin menafi-i âliyesi namına, her iki teşkilâtın da ıslah-ı hâl ederek, hatalarını düzelterek, bütün kudretlerini, gayretlerini, faaliyetlerini, yalnız memleketin tealisine hasretmeleri için yapmıştır.

Nüzhet istiyordu ki, (mücadelât-ı kalemiye şahsiyetten yükselerek ilim ve hukuk dairesinde ceryan etsin, her iki fırkaya mensup gazeteler yalnız içtihadat-ı fikriyeden, fırka programlarından, intikadat-ı icraiyyeden bahsetsin.) Bütün düşüncesi ve arzusu bu olduğu içindir ki, Nüzhet memlekette teessüs eden fırkaların hiçbirile nihayetine kadar teşrik-i mesâi edemedi. Fakat şahsına karşı azim, hudutsuz bir itimadı olan Nüzhet'in bir çok hususlarda, kalenin içinden fethedileceğine kanaatı vardı..Bu kanaat tesiriyledir ki, memlekette en çok ehemmiyet verdiği, ihtimal hayrına kanaat ettiği kadar, şerrinden de korktuğu İttihat ve Terakki'ye dahil olmuş, o zamanlar daha itma' edilmemiş, satılmamış olan münevver gençliği memlekette yegâne kuvvet olan bu teşkilât etrafında toplayarak, ekseriyetle cahil, mahdud fikirli, idraksiz insanların idare ettiği bu teşkilâta, yeni, feyizkâr, medenî bir ruh ifaze etmeği düşünmüştü. Halbuki bir taraftan, İttihat ve Terakki'yi idare eden adamların ferdî menfaat ve ihtiyaçlarını memleketin menafi-i âliyesinin fevkinde tutmaları, diğer cihetten gençlerin menfaat ve şöhret yolunu vazife ve fedakârlık yoluna tercih etmeleri neticesi, Nüzhet'in bütün hitap ve davetlerine lâkayt kalmaları (İttihat ve Terakki) kalesinin içinden fethini mümkün kılmadı.. Ve Nüzhet de bu teşkilât içinde artık bir şey yapmak ümidinin münkati olduğunu görünce cemiyetî terke mecbur kaldı.Fakat İttihat ve Terakki'den istifasile, irşat ve ıslahdan ibaret olan millî ve insanî vazifesini hitam bulmuş telâkki etmedi. Bu vazifeyi başka bir şekilde ifaya, hariçten muhalefete başladı.Bunu

6

defter-i hatıratında şu satırlarla kayd ediyor:

(...Nihayet muhalefete -artık evvelce olduğu gibi İttihatçılar arasında, kulüplerde ve İttihatçı sıfatile değil- bu sefer gazete ile ayrıca başladım."2 Teşrinîsâni" tarihinde Vazife gazetesinin ilk numarasını çıkardım. Şu kadar ki muhalefeti akîm bir surette yapmak istemiyorum....Maksadım İttihat ve Terakki'yi ikaz etmek, ona vazifesini göstermek, onu memlekete yarar bir hale getirmektir. Gerçi ben bu fikrin akametine binnetice kâildim. Fakat bunu efkâr-ı umumiyeğe isbat etmek icap ederdi.)

Nüzhet yine aynı düşünce taht-ı tesirindedir ki, (Hürriyet ve İtilâf) fırkasına girmiş, en müşkül bir dakikada muvafakiyete en gayr-i müsait şerait altında- sırf aç ve sefil milletine ufak bir yardımı dokunur ümidile İaşeyi kabul etmişti. Fakat fırka bidayeten çizdiği programa sadık kalmadığından, sözünde durmadığından ve bilhassa gençlerin -küçük bir ekalliyetten sarf-ı nazar- Nüzhet'e yine zahir olmamalarından dolayı Hürriyet ve İtilâf'tan da çekilmeğe mecbur kalmıştı.

Nüzhet'in bütün muarızları ve düşmanları bilemiyorlar ki, eğer Nüzhet, fırkacılığı, siyasiyatı bütün diğerleri gibi anlamış, bir vasıta-i teneffu olarak kullanmış olsaydı, memleketi harabîye sürükleyenleri ıslah edeceğim, onlara hak ve vazife yolunu göstereceğim diye kan tüküre tüküre ölünceye kadar uğraşmaz, bilâkis o güruha katılır ve bütün o akıllı! muvazeneli! hamiyetli! insanlar gibi çalar, soyar, ezer, milletin kanını emer, ceplerini doldurur, meb'us olur, sefir olur, nâzır olur, harp zengini olur, sulh zengini olur, İsviçre dağlarında, Paris'te veya Nis'te müzehhep ve müdehdep bir hayat sürerdi..Evet hepsini yapardı, fakat yalnız bir şey yapamazdı: Millî ve insanî vazifesini. Her şey olurdu, yalnız bir şey olamazdı: Nüzhet Sabit..

Hayatında Nüzhet'i tanımadan ve anlamadan tenkit edenlerden veyahut türlü mevhum ve gayr-i vâki hatalar ve kusurlarla küçültmek, lekelemek isteyenlerden rica ederiz. Nüzhet'i hiç olmazsa öldükten sonra rahat bıraksınlar, ağızlarını yalnız zalim ve hainleri takdis ve tebcil etmek, yalnız yalan ve iftira kusmak için açan pespayeler artık anlasınlar ki, yalnız hak ve fazilet için yaşayan ve ölen Nüzhet Sabit'le kendilerinin hiç bir âlâkaları, hiç bir nokta-i temasları yoktur. Ve iyi bilsinler ki, adalet geç de olsa, yine tecelli edecek ve bir zaman gelecektir ki, fuzulî müncîlerden, şarlatan vatanperverlerden kurtulan Türk-

lük, Nüzhet'in şahsiyet ve hatırasını lââyık olduğu hizmet ve takdirle yad edecek, yaşatacak, namına tunç abideler **yükselecektir.** Ve bu bütün maddî ve şahsî menfaatlar rezek ve saadetleri istihkâr ederek bütün bir mahrumiyet ve hüsrandan ibaret olan hayatını milletin ve bütün beşeriyetin teâlisine, ilim ve faziletin, hak ve hürriyetin galebesine vakf eden Nüzhet'in yegâne mükâfatı olacaktır.

6 Kânunusâni...gençlik, namus ve faziletin Nüzhet'in mezarında toplanacağı gündür.

Sadrettin Celâl

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
TÜSTAV